

Ivanova Anastasiia. The Right of Nations to Self-Determination: Woodrow Wilson's Concept and the Historical and Legal Reality in Eastern Europe of the Early Twentieth Century

The author deals with the history of formation and essence of the right of nations (peoples) to self-determination as a fundamental principle of international and constitutional law and as a phenomenon of political and legal life, and also examines the historical features of its application in the proclaimed national republics of the interwar period, namely Lithuania and Ukraine.

Considering the right of peoples to self-determination as a fundamental principle of constitutional and international law, the author summarises that for Woodrow Wilson it was primarily about the protection of national minorities and ethnic groups, not by external protection, but by empowering them to protect themselves through internal mechanisms of democratic self-government. This is a very specific political tool and an effective way of eliminating the most conflict-generating factor for post-war peace in Europe and the world.

The author also points out another extremely important unspoken principle necessary for the realisation of the right to self-determination, namely the vitality of the state. Thus, reports and recommendations have repeatedly stated that Ukraine must demonstrate its own viability in order to be a fully-fledged political entity in the resolution of territorial issues.

The author also examines the different interpretations of the right of peoples to self-determination by different political governments in Lithuania and Ukraine. The principle laid down in Wilson's 14 points was applied in the Ukrainian People's Republic as a development of the idea of self-government of national minorities. The people of Ukraine were recognised by the government of the Central Rada as citizens of the Ukrainian People's Republic as a whole.

The Bolsheviks had their own interpretation, which nominally recognised the right of Ukrainians to self-determination, but which meant that this right could only be realised by the Bolsheviks themselves, or by those who accepted their programme, effectively denying the Ukrainians the right to self-determination and recognition.

Comparing the realisation of the right to self-determination in inter-war Lithuania, the author's own interpretation of the right of peoples to self-determination in relation to the Republic of Lithuania was the same as that of occupying Germany, which consisted in recognising the independent Lithuanian state only as a state linked to the German Reich by ties and conventions of a strong and permanent alliance and agreements, especially in the military, transport, peacekeeping and energy sectors, as well as the fulfilment of the above-mentioned conditions.

The right of nations to self-determination, as well as other political and legal instruments aimed at the independent political life of nationalities, ranging from the free expression of will to sovereignty itself, have been subjected to considerable pressures and tests in attempts to achieve other than immanent goals, especially in attempts to legalise the policy of expansionism. The search for the protection of legal and political instruments and mechanisms from political manipulation seems to be a promising area for further research.

Key words: right to self-determination, self-government, sovereignty, Lithuania, Ukraine.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-327-336

УДК 321.11; 341.21; 342.15(477)

Л. В. ХУДОЯР,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0000-0003-2386-1869

**ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПИТАННЯ
В КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.**

У статті зроблена спроба розглянути один з важливих аспектів процесу суверенізації українського народу – визначення меж українського етнічного територіального простору у процесі відтворення української національної держави. Проаналізовані методологічні підходи провідних українських політиків і науковців кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. до проблеми об'єднання розрізнених українських етнічних земель у теоретичних концепціях соборної української держави.

Ключові слова: територія української держави, українська етнічна територія, концепції українського державотворення, соборність українських земель, кордони української держави.

Khudoiar Lesia. The territorial issue in the concepts of Ukrainian state formation of the end of the 19th – the first quarter of the 20th century

The article attempts to consider one of the important aspects of the process of the sovereignty of the Ukrainian people – the determination of the boundaries of the Ukrainian ethnic territorial space in the process of the reproduction of the Ukrainian national state. The methodological approaches of the leading Ukrainian politicians and scientists of the end of the 19th and the first quarter of the 20th centuries have been analyzed. to the problem of uniting the disparate Ukrainian ethnic lands in the theoretical concepts of the conciliar Ukrainian state.

Key words: the territory of the Ukrainian state, the Ukrainian ethnic territory, the concepts of Ukrainian state formation, the conciliar of Ukrainian lands, the borders of the Ukrainian state.

Актуальність теми. Актуальним для збереження територіальної цілісності України в умовах сучасної російської воєнної експансії є дослідження теоретико-методологічних засад формування та юридичного оформлення статусу території сучасної української держави.

Огляд літератури. Різним теоретичним аспектам проблематики території як простору самовизначення народу, в межах якого реалізується державний суверенітет України, присвятили численні праці вітчизняні вчені різних часів. Зокрема, це В. Антонович, Ю. Бачинський, О. Бойко, О. Бочковський,

* **Khudoiar Lesia**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

В. Верига, В. Верстюк, П. Гай-Нижник, Т. Горбань, І. Гошуляк, Н. Григорієв, Я. Грицак, М. Грушевський, Т. Гунчак, М. Дорошко, М. Драгоманов, І. Дробот, Л. Ілин, Я. Калакура, М. Костомаров, І. Курас, Б. Крупницький, В. Липинський, М. Луцький, Ю. Римаренко, С. Рудницький, М. Сеньків, В. Сергійчук, В. Смолій, В. Солдатенко, Л. Цегельський, О. Юрченко та ін.

Проте теоретико-методологічні засади формування державної території України дотепер правознавцями комплексно не досліджувалися. Різні ідеологічні підходи в теоретичних концепціях українського державотворення щодо оцінки наявності та нормативно-правового оформлення українського етнічного територіального простору як території української держави та її кордонів потребують докладнішого вивчення.

Постановка проблеми дослідження. Однією з найважливіших проблем, що постала в часи розпаду Австро-Угорщини та Російської імперії, Першої світової війни та національної революції 1917–1921 рр., було визначення території та кордонів української держави.

В Австро-Угорщині, зазначав Юліан Бачинський (1870–1940), через занепад централізму в другій половині XIX ст. відбувалася федералізація. «Країв чи народів? – отсе питання, що займає тепер усі антицентралістичні табори занепадої Австрії, є предметом дискусії і боротьби всередині антицентралістичних рядів австрійської суспільності». Автономія країв, підкреслював мислитель, – це гасло, під яким борються всі панівні нації в коронних краях Австрії. Автономія народів – гасло, під яким борються гноблені нації в коронних краях Австрії, а також вся австрійська соціал-демократія. Єдиним ефективним засобом подальшого економічного, політичного і культурного розвитку австрійського суспільства Ю. Бачинський вважав «перебудову Австрії централізованих країв на нову Австрію – федералізованих народів»¹.

На відміну від Австрії, основними складовими російської імперської парадигми, сформованої наприкінці XIX ст., були агресивна експансіоністська та загарбницька зовнішня політика; концепт розподілу світу та ідея світового панування; право займанщини, яке трактувалося як належність Росії земель, куди вперше ступила нога росіянина без урахування прав автохтонного населення; ідея створення централізованої держави на основі денаціоналізації та асиміляції населення².

На противагу російським історикам і правознавцям, які під впливом російської централізаційної ідеології XIX – початку XX ст., як справедливо зазначав Борис Крупницький (1894–1956), «заплющували очі» на територіальні й локальні питання, які в історії Росії і Східної Європи відігравали важливу, а іноді вирішальну роль, українські історики приділили багато уваги висвітленню цих питань. Передусім це Микола Костомаров (1817–1885), Володимир Антонович (1834–1908), Михайло Драгоманов (1841–1885). Загалом в Україні територіально-історична школа позначилася ґрунтовними дослідженнями історії українських і білоруських земель. Зокрема, це відомі українські учені Михайло Грушевський (1866–1934), Олександр

Грушевський (1877–1943), Дмитро Багалій (1857–1932), Василь Данилевич (1872–1936), Микола Дашкевич (1852–1908), Нікандр Молчанівський (1858–1906) та ін. Російська ж історіографія залишалася централістичною. «Російські історики ніби освячували гвалтовний, примусовий характер російського історичного процесу, спираючись на централістичну схему з її основним змістом «собіранія земель» навколо одного московського центру, причому київський період був для них підготовчим, вихідним пунктом, без якого не можна було обійтися саме з мотивів великодержавності»³.

Отже, у процесі суверенізації українського народу тривалий час найважливішим було питання теоретичного обґрунтування та реалізації концепції соборності й неподільності етнічної державної території та визначення її законодавчого закріплення кордонів України.

Метою дослідження є з'ясування теоретико-методологічних засад визначення і формування української державної території, висвітлення основних дослідницьких підходів до ідентифікації змісту понять «територія держави», «територіальна соборність (територіальна цілісність) України» в концепціях українського державотворення кінця XIX – першої чверті XX ст.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Європі сформувалися й набули поширення нові наукові напрями – політична географія та геополітика, які послугували обґрунтуванню ідеї, що саме особливості географічних територій зумовили «поділ окремих країн та витворення окремих націй». В європейському політикумі та науковому середовищі існування держави визнавалося за наявності трьох умов: наявність найвищої суверенної влади, корінного народу (етносу), чітко означеної етнічної території на основі етнографічного детермінізму – «історична земля»⁴. Оскільки в процесі відновлення української держави особливо гострі суперечки точилися з приводу території, значна частина українських геополітичних концепцій базувалася на географічних та природно-ресурсних факторах, які визначали долю народів та держав.

Зокрема, український правник Лонгин (Льонгін) Цегельський (1875–1950) доводив, що природа сотворила народи, даючи їм через географічний уклад країн окремі інтереси та окрему долю. Головною причиною витворення націй, на його думку, було саме географічне положення країв та їхні природно-господарські інтереси. Пізніше витворилася спільна історична традиція та спільна культура (мова, звичай, освіта, письменство). «Тому се річ основана на природі, коли кожна нація хоче мати свою власну державу. Національна держава се найкраща форма оборони та підпирання всіх інтересів даної нації»⁵.

З позицій геополітичного підходу розглядав значення етнічної території для існування української держави академік ВУАН Степан Рудницький (1877–1937)⁶, який вважав національну територію головною основою нації, на якій вона живе й розвивається⁷. «Простір краю і його природа, доводив С. Рудницький, це одна з основ держави, другу основу творить ця частина

людства, яка творить державу в соціологічному чи правнодержавному змислі»⁸.

Також С. Рудницький наголошував на політико-географічному значенні кордонів України. Позитивне вирішення питання – утворення української національної держави в етногеографічних кордонах, на його думку, означатиме розв'язання останнього великого питання в Європі. Негативне розв'язання цієї проблеми вважають неважливим багато німецьких і західноєвропейських, головно французьких, політиків та польської й московської громадської думки⁹. На превеликий жаль, і сьогодні в умовах масштабної російської агресії частина світового політикуму також вважає цілісність території України неважливою проблемою.

Учений дійшов висновку, що тільки національним державам належить майбутнє. Тому модерна світова політика має підтримувати творення виключно національних держав. Цього вчить досвід останніх століть, десятиліть і років. Також актуальною до цього часу залишається оцінка С. Рудницьким тривалого розпаду і поступового занепаду російської «мозаїкової» держави, яку більшість західноєвропейських політиків продовжувало вважати могутньою «одноцільною» державою завдяки російській пропаганді. Натомість припинялася роль України та ігнорувалися спроби її усамоствінення. Зокрема, він зазначав, що утворення самостійної української національної держави не дає Німеччині таких блискучих планів на майбутнє, як відбудова єдиної неподільної Росії, оскільки Україна не може й поки що не буде вести експансійної політики в Передній Азії. Хіба аж у далекому майбутньому¹⁰.

Як наголошував Н. Григорієв-Наш (Никифор Якович Григорієв, 1882–1953), територія і господарство є основою суверенної нації. Нація, що не має своєї території і свого господарства, завжди залежатиме від тих, на чийй території вона перебуває й чийм господарством користується. Без своєї території і свого господарства нація може існувати лише як наймит, що живе і працює на пана при його господарстві, маючи свою тільки душу та свої мрії про волю¹¹.

У житті держави, на думку Ольгерда Іполита Бочковського (1885–1939), одним з головних чинників є географічний. Об'єднана держава – це політичний ідеал нації¹². Для нормального розвитку держави першорядне значення мають простір [територія], географічне положення та форма території, той чи інший внутрішній характер останньої¹³. Територія є об'єктивною ознакою нації. Народ без території – покруч. Земля є джерелом патріотизму, з якого в новітній добі розвинувся націоналізм. Кожен народ фанатично боронить свої території перед зазіханнями сусідів і вірить непохитно у свою непереможність, доки він міцно сидить на землях своїх прабатьків¹⁴. Водночас О. Бочковський зазначав, що питання державної соборності не є справою лише патріотичних почувань, її практичне вирішення залежить від історичних, географічних та інших обставин і міжнародної ситуації, тобто політичної кон'юнктури¹⁵.

Етнічна територія в більшості концепцій українського державотворення кінця XIX – першої чверті XX ст. розглядається як найважливіший засіб забезпечення реалізації суверенітету української держави шляхом соборності її земель – об'єднання українських етнічних територій, які протягом тривалого часу перебували у складі сусідніх держав (Росії, Польщі, Литви, Австро-Угорщини, Румунії, Чехословаччини),

Одним з перших в історії української етнополітичної думки Ю. Бачинський у праці «Україна irredenta» (1895) порушив питання про необхідність повної політичної незалежності і соборності України як держави на підавстрійських і підросійських українських етнічних землях. Поняття «соборність» і «незалежність» розглядалися ним як взаємопов'язані й взаємообумовлені¹⁶. Зокрема, Сергій Шелухін (1864–1938) віддавав перевагу саме територіальній соборності, оскільки без неї, на його думку, було неможливе досягнення власної державності¹⁷.

Микола Міхновський (1873–1924) у своїй промові – «Самостійна Україна», виданій Революційною українською партією (РУП) 1900 р., також виходив з етнічного-територіального принципу українського державотворення, проголосивши: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ». Причому він пророчо стверджував, що коли московська демократія завоює собі державну владу в Росії, то вона пануватиме по всій території тогочасної Росії. Тоді вона «скине машкару «братерства і любові до всіх народів», машкару, якою вона приєднувала собі до того часу симпатії поневолених націй у Російській імперії і притягала їх сили для досягнення свого ідеалу – монополізації політичної влади... над поневоленими народами. ...Майбутнє буде повне кривавих подій між московською і українською націями, інтереси котрих рішуче протилежні, ніколи не будуть погоджені і не можуть бути погоджені»¹⁸.

Під час революційних подій 1905 р. навіть прихильник федералізму Михайло Грушевський (1866–1934), аналізуючи відносини між українським політикумом Галичини і Наддніпрянської України, наголошував, що в інтересах українського національного розвою в тодішній стадії лежить власне концентрація всіх національних сил, а для того – всіх частин української території¹⁹.

На початку революційних подій 1917 рр. в українському політикумі ідея формування території соборної української держави також переважно базувалася на етнічному принципі. Український Національний конгрес, який відбувся у Києві 6–8 квітня 1917 р., у першому пункті резолюції «Про національно-територіальну автономію України», ухвалений 6 квітня, проголосив: «Згідно з історичними і сучасними реальними потребами українського народу з'їзд вважає, що тільки національно-територіальна автономія України забезпечить потреби нашого народу і всіх інших народностей, котрі живуть на українській землі»²⁰.

7 квітня в доповіді на конгресі Валентина Садовського (1886–1947) «Територія і людинність України» було окреслено етнічні межі української

території. Зокрема, західні кордони України він проводив по Городенській і Люблінській губерніях, південно-східні межі включали Кубань, північні – проводив по Прип'яті, південні – Азовському і Чорному морях без Криму. Один з депутатів від Одеси виступив проти такого окреслення південного кордону і запропонував включити до складу України також Крим²¹.

Дещо ширше трактував обсяг території української держави В'ячеслав Липинський (1882–1931), який вважав основною метою «об'єднання в однім українським державним організмі всіх тих земель наших, де тепер в межах австрійської і російської держав живе суцільною масою народ український, тобто: Галичини, Буковини і українських повітів Угорщини в Австро-Угорщині та губерній – Холмської, Волинської, Подільської, Київської, Полтавської, Чернігівської, Херсонської, Катеринославської, Харківської, частини Таврії, Бессарабії і повітів сумежних губерній з українською людністю – в Росії»²². Розвиваючи власну концепцію територіалізму, В. Липинський наголошував, що «нація – єдність духовна – родиться завжди від держави – єдності територіально-політичної – а не навпаки»²³.

У квітні 1917 р. М. Грушевський у статті «Якої ми хочемо автономії і федерації» писав: «Українці хочуть, щоб з українських земель Російської держави (бо про них говоримо поки що, не зачіпаючи іншого питання – об'єднання всіх українських земель) була утворена одна область, одна національна територія»²⁴.

У конституційному проєкті М. Грушевського, опублікованому в листопаді 1917 р., територія Української Республіки обіймала землі з переважно українською людністю, які належали до Російської держави: губернії Київську, Подільську, Волинську, Холмську, Чернігівську, Полтавську, Харківську, Катеринославську, Херсонську й Таврійську, за винятком частин неукраїнських (як Крим), а з прилученням сусідніх українських територій (з інших губерній)²⁵.

Під час підготовки проєкту Конституції Української Народної Республіки (УНР) у своїй статті, опублікованій у грудні 1917 р., М. Грушевський визначив склад території соборної української держави – УНР²⁶. Його концепція, яка передбачала об'єднання західноукраїнських і східноукраїнських земель, на жаль, не змогла реалізуватися через низку різних обставин. Утім, важливо зазначити, що запропонований ним у проєкті склад території соборної української держави фактично є ідентичним складу території України в межах кордонів 1991 року.

Нормативно-правове оформлення території незалежної української держави, яке відбулося в добу Української Центральної Ради, реалізувалося на основі етнічного принципу. У III Універсалі Центральної Ради проголошувалося: «До території Народної Української Республіки належать землі, заселені у більшості Українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки,

як що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних губерній і областей, де більшість населення українське, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів»²⁷.

До складу УНР увійшли майже всі етнічні землі України. Зокрема, з урахуванням пропозицій, наданих М. Грушевським і фракцією партії соціалістів-революціонерів, у Законі Центральної Ради «Про адміністративно-територіальний поділ України», прийнятому Малою радою 6 березня 1918 р., зазначалося, що територія Української Народної Республіки включає такі землі: «1) Підляшшя, центр Бересть; 2) Волинь, центр Луцьк; 3) Погорина, центр Рівне; 4) Болохівська земля, центр Житомир; 5) Деревська земля, центр Іскроостень; 6) Дроговицька земля, центр Мозир; 7) Київ з околицею; 8) Пороссе, центр Біла Церква; 9) Черкащина, центр Черкаси; 10) Побоже, центр Умань; 11) Поділля, центр Кам'янець; 12) Брацлавщина, центр Вінниця; 13) Подністров'є, центр Могилів; 14) Помор'є, центр Миколаїв; 15) Одеса з околицею; 16) Низ, центр Єлизавет; 17) Січа, центр Катеринослав; 18) Запорозжжє, центр Бердянськ; 19) Нове Запорозжжє, центр Херсон; 20) Азовська земля, центр Маріуполь; 21) Стверщина, центр Стародуб; 22) Чернігівщина, центр Чернігів; 23) Переяславщина, центр Прилуки; 24) Посем'є, центр Конотоп; 25) Посуле, центр Ромен; 26) Самара, центр Кременчук; 27) Полтавщина, центр Полтава; 28) Слобідщина, центр Суми; 29) Харків з сумежними околицями; 30) Донеччина, центр Слов'янськ; 31) Подон'є, центр Острогжжє; 32) Половецька земля, центр Бахмут»²⁸.

Висновки. Територіальне питання в концепціях українського державотворення кінця XIX – першої чверті XX ст. посідало найголовніше місце, оскільки етнічна територія розглядалася як головний національно-об'єднавчий фактор. Політичні та наукові проєкти формування території соборної української держави та державних кордонів України ґрунтувалися на етнічному принципі, сформованому на основі поєднання надбань нових напрямів європейської науки – політичної географії та геополітики з українськими традиціями державотворення. На думку більшості українських політиків і науковців, процес українського національного державотворення був зумовлений, окрім соціальних факторів, насамперед географічними й ресурсними чинниками, які у всіх народів відігравали визначальну роль у становленні суверенної національної держави.

1. Бачинський Юліан. Україна irredenta. Видання друге. Львів: 3 друкарні В. А. Шейковского, 1900. С. 50–51. 2. Див.: Худояр Л. В. Імперська парадигма «руського мира». *Альманах права*. Вип. 13. 2022. С. 346–353. 3. Крупницький Б. Д. Теорія III Риму і шляхи російської історіографії. Мюнхен: Апостольська Візитатура, 1952. С. 1–12. 4. Див.: Рудницький С. Л. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін: Українське Слово, 1923. 247 с.; Масарик Т. Г. Нова Європа (Слов'янська точка зору). Масарик Т. Г. *Право і демократія. Вибрані праці*. Київ: Логос, 2007. С. 305–335; Waldenberg M. Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. *Dzieje konfliktów i idei*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.

499 с. 5. Цегельський Льонгін. Русь – Україна, а Московщина – Росія. Історично-політична розвідка. Друге, перероблене видання. Царгород: З Друкарні Союзу визволення України, 1916. С. 11. 6. Див.: Маруховський О. Геополітичні ідеї С. Рудницького крізь призму сучасності. *Наукові записки політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кюраса НАН України*. Вип. 3–4. 2016. С. 372–378. 7. Д-р. Степан Рудницький. Огляд національної території України. Берлін: Видавництво: Бібліотека «Українського Слова». Ч. 38. 1923. С. 6. 8. Рудницький С. Л. Українська справа ... С. 15–16. 9. Там само. С. 58–66, 113. 10. Там само. С. 105–110, 183–184. 11. Григоріїв-Наш Н. Підстави української національно-державної політики. Прага; Берлін: вид-во «Нова Україна», 1923. С. 4, 7, 8–10, 14, 16. 12. Бочковський О. І. Наука про націю та її життя. Нью-Йорк, 3.Д.А., Вид-во «Говерля», 1953. С. 51. 13. Бочковський О. І. Національна справа: (статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною). *Відень: Вісник політики, літератури й життя*, 1918. С. 58–61. 14. Бочковський О. І. Наука про націю... С. 36–37. 15. Бочковський О. Вступ до націоналізму. Мюнхен, 1991–1992. С. 101, 104. 16. Бачинський Ю. Зазначена праця. С. 11, 76, 104. 17. Шелухин С. В роковини 19–22 (1–30). Вступна частина промови на святі в Празі. *Центральний державний архів вищих органів влади України*. Ф. 3695. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 129. 18. Міхновський Микола. Самостійна Україна. Справа української інтелігенції. Київ: МАУП, 2007. С. 53, 105–107. 19. Грушевський М. С. Галичина і Україна: [із збірника статей «З біжучої хвилі. Статті й замітки на теми дня 1905–1906 років»]. Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Т. 1. Львів: Видавництво «Світ», 2002. С. 380. 20. Робітнича газета. 1917. 20 квітня. № 16. 21. Мельник М. Українська держава 1917–1920 рр. у світлі міжнародного права. Визвольний шлях. Лондон, 1971. № 5. С. 465. 22. Липинський В. К. Нарис Української демократичної хліборобської партії. Липинський В. *Історико-політологічна спадщина*. Київ; Філадельфія: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1994. С. 258. 23. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. Т. 6. кн. 1: Листи до братів хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. / Ін-т Східноєвропейських досліджень НАНУ; Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. К. Липинського; ред. Ярослав Пеленський. Київ; Філадельфія, 1995. С. 183. 24. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ: Т-во «Знання» України, 1991. С. 125. 25. Народна воля. 1917. 7 (20) листопада. № 154. С. 1–2. 26. Грушевський М. Новий поділ України. Народна Воля. 1917. 23 (10) грудня. № 178. 27. Вістник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. 1917, 23 листопада. № 2. 28. Закон Центральної ради «Про адміністративно-територіальний поділ України» від 6 березня 1918 р. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали*. У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. Київ: Наук. думка, 1997. С. 181–182; Протокол засідання Малої Ради від 6 березня 1918 р. *Центральний державний архів вищих органів влади України*. Ф. 1064, Оп. 1, Спр. 9, Арк. 12–12 зв.

Reference

1. Bachynskyi Yuliiian. *Ukraina irredenta*. Vydannia druhe. Lviv: Z drukarni V. A. Sheikovskoho, 1900. S. 50–51 [ukr.]. 2. Dyv.: Khudoiar L. V. *Imperska paradyhma «ruskoho myra»*. *Almanakh prava*. Vyp. 13. 2022. S. 346–353 [ukr.]. 3. Krupnytskyi B. D. *Teoriia III Rymu i shliakhy rosiiskoi istoriografii*. Miunkhen: Anotolska Vizytatura, 1952. S. 1–12 [ukr.]. 4. Dyv.: Rudnytskyi S. L. *Ukrainska sprava zi stanovyscha politychnoi geografii*. Berlin: Ukrainske Clovo, 1923. 247 s. [ukr.]; Masaryk T. H. *Nova Yevropa*

(Slovianska tochka zoru). Masaryk T. H. *Pravo i demokratiia. Vybrani pratsi*. Kyiv: Lohos, 2007. S. 305–335 [ukr.]; Waldenberg M. *Narody zalezne i mniejszosci narodowe w Europie Srodkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktow i idei*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. 499 s. [pol.]. 5. Tshelskyi Lonhin. *Rus – Ukraina a Moskovshchyna – Rosiia. Istorychno-politychna rozvidka. Druhe, pereroblene vydannia*. Tsarhorod: Z Drukarni Soiuzu vyzvolennia Ukrainy, 1916. S. 11 [ukr.]. 6. Dyv.: Marukhovskiy O. *Heopolitychni idei S. Rudnytskoho kriz pryzmu suchasnosti. Naukovi zapysky politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 3–4. 2016. S. 372–378 [ukr.]. 7. D-r. Stepan Rudnytskyi. *Ohliad natsionalnoi terytorii Ukrainy*. Berlin: Vydavnytstvo: Biblioteka «Ukrainskoho Slova». Ch. 38. 1923. S. 6 [ukr.]. 8. Rudnytskyi S. L. *Ukrainska sprava ...* S. 15–16 [ukr.]. 9. Tam samo. S. 58–66, 113 [ukr.]. 10. Tam samo. S. 105–110, 183–184 [ukr.]. 11. Hryhoriiv-Nash N. *Pidstavy ukrainskoi natsionalno-derzhavnoi polityky*. Praha; Berlin: vyd-vo «Nova Ukraina», 1923. S. 4, 7, 8–10, 14, 16 [ukr.]. 12. Bochkovskiy O. I. *Nauka pro natsiiu ta yii zhyttia*. Niu-York, Z.D.A., Vyd-vo «Hoverlia», 1953. S. 51 [ukr.]. 13. Bochkovskiy O. I. *Natsionalna sprava: (statti pro natsionalne pytannia v zviazku z suchasnoiu viinoiu)*. Viden: Visnyk polityky, literatury y zhyttia, 1918. S. 58–61 [ukr.]. 14. Bochkovskiy O. I. *Nauka pro natsiiu...* S. 36–37 [ukr.]. 15. Bochkovskiy O. *Vstup do natsiolohii*. Miunkhen, 1991–1992. S. 101, 104 [ukr.]. 16. Bachynskyi Yu. *Zaznachena pratsia*. S. 11, 76, 104 [ukr.]. 17. Shelukhyn S. V. *rokovyny 19–22 (1–30). Vstupna chastyna promovy na sviati v Prazi. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy*. F. 3695. Op. 1. Spr. 39. Ark. 129 [ukr.]. 18. Mikhnovskiy Mykola. *Samostiina Ukraina. Sprava ukrainskoi intelihtentsii*. Kyiv: MAUP, 2007. S. 53, 105–107 [ukr.]. 19. Hrushevskiy M. S. *Halychyna i Ukraina : [iz zbiryka statei «Z bizhuchoi khvyli. Statti y zamytky na temy dnia 1905–1906 rokiv»]*. Hrushevskiy M. S. *Tvory: u 50 t. / redkol.: P. Sokhan, Ya. Dashkevych, I. Hyrych ta in. T. 1. Lviv: Vydavnytstvo «Svit», 2002. S. 380 [ukr.]. 20. Robitnycha hazeta. 1917. 20 kvitnia. № 16 [ukr.]. 21. Melnyk M. *Ukrainska derzhava 1917–1920 rr. u svitli mizhnarodnoho prava. Iyzvolnyi shliakh*. London, 1971. № 5. S. 465 [ukr.]. 22. Lypynskiy V. K. *Narys Ukrainskoi demokratychnoi khliborobskoi partii*. Lypynskiy V. *Istoryko-politolohichna spadshchyna*. Kyiv; Filadelfia: Skhidnoievropeyskyi doslidnyi instytut im. V. Lypynskoho, 1994. S. 258 [ukr.]. 23. Lypynskiy V. *Povne zibrannia tvoriv, arkhiv, studii*. T. 6. kn. 1: *Lysty do brativ khliborobiv: pro ideiu i organizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu*. In-t Skhidnoievropeyskykh doslidzhen NANU; Skhidnoievropeyskyi doslidnyi in-t im. V. K. Lypynskoho; red. Yaroslav Pelenskyi Kyiv; Filadelfia, 1995. S. 183 [ukr.]. 24. Hrushevskiy M. *Yakoi my khochemo avtonomii i federatsii. Khto taki ukrainsi i choho vony khochut*. Kyiv: T-vo «Znannia» Ukrainy, 1991. S. 125 [ukr.]. 25. *Narodna volia*. 1917. 7 (20) lystopada. № 154. S. 1–2 [ukr.]. 26. Hrushevskiy M. *Novyi podil Ukrainy. Narodna Volia*. 1917. 23 (10) hrudnia. № 178 [ukr.]. 27. *Vistnyk Heneralnoho Sekretariatu Ukrainskoi Narodnoi Respubliki*. 1917, 23 lystopada. № 2 [ukr.]. 28. *Zakon Tsentralnoi rady «Pro administratyvno-terytorialnyi podil Ukrainy» vid 6 bereznia 1918 r. Ukrainska Tsentralna rada: Dokumenty i materialy*. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia 1917 r. – 29 kvitnia 1918 r. Kyiv: Nauk. dumka, 1997. S. 181–182 [ukr.]; *Protokol zasidannia Maloi Rady vid 6 bereznia 1918 r. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy*. F. 1064, Op. 1, Spr. 9, Ark. 12–12 zv [ukr.].*

Khudoiar Lesia. The territorial issue in the concepts of Ukrainian state formation of the end of the 19th – the first quarter of the 20th century

One of the most important problems that arose during the collapse of the Austrian and Russian empires, the First World War and the national revolution of 1917–1921

was the definition of the territory and borders of the Ukrainian state. In contrast to Russian historians and jurists, who, under the influence of the Russian centralization ideology of the 19th and early 20th centuries, ignored territorial and local issues, Ukrainian historians and jurists paid a lot of attention to highlighting these issues. At the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, in Europe, new scientific trends – political geography and geopolitics – were formed and spread, which served to substantiate the idea that it was the peculiarities of geographical territories that caused «the division of individual countries and the creation of individual nations». Since in the process of restoration of the Ukrainian state there were particularly sharp disputes about the territory, a significant part of Ukrainian geopolitical concepts was based on geographical and natural resource factors that determined the fate of peoples and states. The political and scientific projects of the formation of the territory of the cathedral Ukrainian state and the state borders of Ukraine were based on the ethnic principle, formed on the basis of the combination of the assets of new directions of European science – political geography and geopolitics with Ukrainian traditions of state formation. According to the majority of Ukrainian politicians and scientists, the process of Ukrainian national state formation was conditioned, in addition to social factors, primarily by geographical and resource factors, which in all nations played a decisive role in the formation of a national state.

Key words: the territory of the Ukrainian state, the Ukrainian ethnic territory, the concepts of Ukrainian state formation, the conciliar of Ukrainian lands, the borders of the Ukrainian state.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-337-347

УДК 340 (091); 340.13; 340 (15); 342; 342.1; 342.3

І. В. МУЗИКА,
кандидат юридичних наук, доцент*
ORCID: 0000-0002-8822-6156

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 РР.)

У статті досліджуються становлення і трансформація правового режиму території української радянської держави в період української революції (1917–1921 рр.). Розглядаються формально-юридичні та фактичні аспекти правового режиму території та розмежування кордонів УСРР.

Ключові слова: українська радянська держава, УСРР, правовий режим державної території, розмежування кордонів, українські псевдодержави 1917–1920 рр., федерація.

Muzyka Iryna. The legal regime of the territory of the Ukrainian Soviet state during the Ukrainian revolution (1917–1921)

The article examines the formation and transformation of the legal regime of the territory of the Ukrainian Soviet state during the Ukrainian revolution (1917–1921). The formal-legal and factual aspects of the legal regime of the territory and the demarcation of the borders of the USSR are considered.

Key words: Ukrainian Soviet state, USSR, legal regime of the state territory, border demarcation, Ukrainian pseudo-states of 1917–1920, federation.

Актуальність теми. Одним із провідних завдань держави є забезпечення територіальної цілісності й непорушності державних кордонів. Наукові юридичні оцінки генези правового режиму державної території України на різних етапах українського державотворення вимагають ґрунтовного дослідження насамперед з позицій територіальних прав держави.

Огляд літератури за тематикою дослідження. Осмисленню досліджуваної проблеми сприяли праці О. Атоян, С. Величенко, В. Верстюка, Р. Губаня, М. Дорошко, Г. Єфіменка, А. Здорова, О. Лупандіна, А. Макаруча, В. Паламарчук, І. Усенка, В. Шабельнікова та ін.

Постановка проблеми. Дослідження процесу правового оформлення державного суверенітету передбачає об'єктивний аналіз правового режиму території держави як особливої форми регулювання суспільних відносин, зумовленої комплексом правових процедур і юридичних засобів, що встановлює держава відповідно до норм міжнародного та конституційного права й

* **Muzyka Iryna,** Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Docent